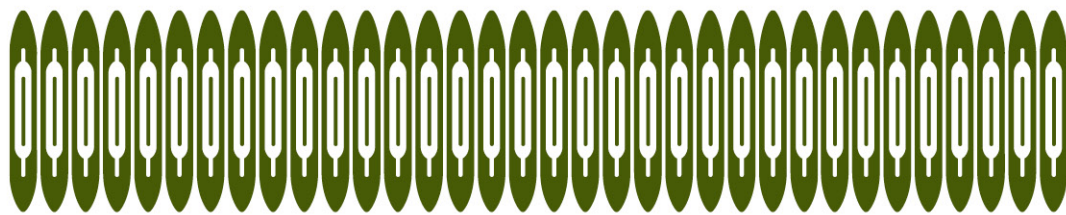

norrköpings stadsmuseum

SKOL

—
INFO

MÄNNISKOR OCH MASKINER I SURBULLESTAN

NORRKÖPINGS TEXTILHISTORIA

Stadshistorisk basutställning

LÄRARHANDLEDNING

Februari 2011

MÄNNISKOR OCH MASKINER I SURBULLESTAN

NORRKÖPINGS TEXTILHISTORIA

UTSTÄLLNINGEN OCH NORRKÖPINGS TEXTILHISTORIA I KORTHET

I vår stadshistoriska basutställning, *Människor och maskiner i Surbullestan*, ges en inblick i såväl textilindustrins utveckling som textilarbetarnas vardag, hemma och i fabriken.

Norrköping har en lång och stolt historia som textilstad. Redan på 1600-talet hade flera väverier etablerats i den begynnande industristaden. Stadens läge var gynnsamt, med strömmens vattenkraft och goda kommunikationer som goda förutsättningar. Med de många krigen växte väverierna snabbt till industrier då arméerna var i ständigt behov av tyg. Textilindustrins framväxt och blomstring under 1800-talet hängde samman med den hastigt växande tillgången på det nya textilmaterialiet från Amerika, bomullen. Detta material lämpade sig väl för maskindrift och för stordrift, och i Norrköping startades under detta sekel ett flertal textilmanufaktur. Den industriella utvecklingen var mycket snabb. 1870 stod stadens industrier för två tredjedelar av landets textiltillverkning och 20 år senare fanns där inte mindre än 981 vävstolar och 2 722 arbetare inom ylleindustrin samt 1 188 vävstolar och 1 680 arbetare inom bomullsindustrin. Textilindustrins kulmen nåddes så sent som vid 1900-talets mitt. 1950 fanns 49 textilmanufaktur i staden med sammanlagt 6 492 anställda. Norrköping fick därför epitetet Sveriges Manchester, och de skarpa dofterna av det fuktiga yllet gjorde att staden i folkmun kallades för Surbullestan och fabriksarbetarna för surbullar.

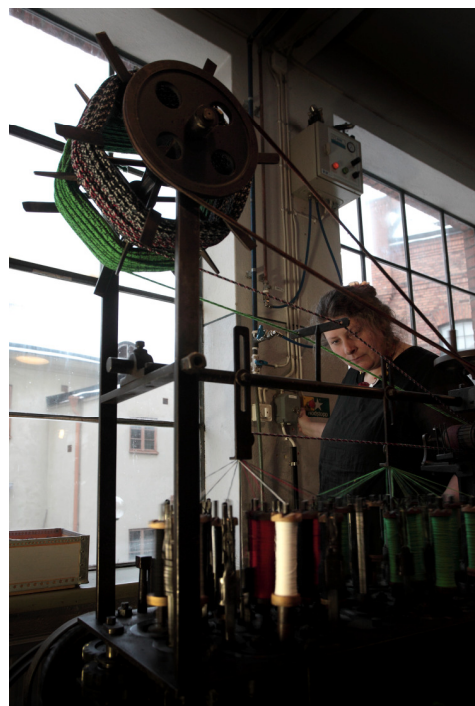
Bomullsväverierna mekaniserades tidigt medan yllet producerades med traditionellt hantverksmässiga tekniker. Detta medförde stora statuskillnader då det ansågs bättre att arbeta med ylle än med den billiga bomullen. Ylleindustrin dominerades av män medan det huvudsakligen var kvinnor som arbetade inom bomullsindustrin.

Under 1900-talet började fabriken få dålig lönsamhet varför sammanslagningar och konkurser blev vanliga. Den så kallade Teko-krisen slog till och resulterade i en snabb tillbakagång för stadens textilindustri. Den ena industrin efter den andra lades ned och textilarbetarna blev uppsagda. Det slutliga sammanbrottet för stadens textilindustriella näring nåddes 1970 då nedläggningen av YFA, med 900 anställda, var ett faktum. Sedan dess har textilindustrin levt en mycket tynande tillvaro. Spillror av den en gång så dominerande näringen har dock funnits kvar, men den sista textilindustrin i staden, Strömma AB, lade ned sin verksamhet bara för något decennium sedan. Den forna textilstaden Norrköping är idag helt utan textil industriproduktion.

Villkoren för textilindustriernas arbetare var hårda och tuffa. De flesta jobbade 13 timmar om dagen i industrilokaler med slamrande textilmaskiner. Många arbetare fick hörselskador, brännskador och förslitningar. I utställningen berättar vi om bakgrunden till hur folk levde och arbetade under den tid då småstaden Norrköping blev textilstaden, liknad vid Manchester i England. Norrköping var tveklöst landets textilindustriella centrum, men vilket pris fick arbetarna inom industrin betala i form av arbetsrelaterade skador och dåliga löner? Under vilka umbäranden levde Norrköpings arbetarklass? Utställningen lyfter också fram vad genus, hierarki och status betydde i industrin.

I utställningen finns även en samling vävmaskiner som tidigare använts inom textilen i Norrköping. Museets textiltekniker kör en del av dem regelbundet och i samband med visningar. Att uppleva maskinerna i full aktion är en sann upplevelse. En vävmaskin i fullt arbete har nämligen en ljudnivå på inte mindre än 120 decibel.

UTSTÄLLNINGEN SOM PEDAGOGISKT HJÄLPMEDEL

Människor och maskiner i Surbullestan – Norrköpings textilhistoria är en stadshistorisk utställning som är starkt förankrad i lokalsamhället och den lokala historien. Den lämpar sig därför väl för skolans historieundervisning. I historieämnets kursplaner är "Hemortens historia" ett uttalat studieområde. Och inom detta område ges förslag på vad som kan och bör studeras: "Vad närområdets platser, byggnader och vardagliga föremål kan berätta om barns, kvinnor och mäns levnadsvillkor under olika perioder." Vår förhoppning är att stadsmuseets utställning om Norrköpings textilhistoria ska fungera som ett pedagogiskt hjälpmedel som skapar intresse och nyfikenhet för den lokala historien, och samtidigt stärker elevernas lärandeprocess.

Utställningen lämpar sig väl för grupper i skolans alla stadier. Den kan med fördel besökas på egen hand tillsammans med en lärare. Med hjälp av denna lärarhandledning kan du som lärare förbereda dig och klassen inför besöket. I lärarhandledningen ges också förslag på pedagogiska upplägg och uppgifter som kan användas och genomföras i samband med utställningsbesöket eller efter detta.

Lärarhandledningen är tänkt som en pedagogisk hjälp till läraren så att besöket i utställningen ska bli så meningsfullt och givande som möjligt. Utgå gärna från dokumentet och anpassa övningar och fördjupningsuppgifter efter den egna gruppens förutsättningar och möjligheter samt den egna undervisningens upplägg.

BESÖK UTSTÄLLNINGEN

Vill du besöka utställningen tillsammans med din skolgrupp är det museets ordinarie öppettider som gäller: tisdag, onsdag och fredag kl 11-17, torsdag kl 11-20, lördag-söndag kl 12-17. Måndag stängt.

Museet har fri entré. Detta innebär att skolgruppen eller enskilda elever kan besöka utställningen vid flera tillfällen och att de kan jobba successivt i den och med den.

Om du hellre vill att din skolgrupp guidas i utställningen av en museipedagog kan du boka en visning. Dessa är kostnadsfria för skolgrupper från Norrköpings kommun, men är beroende på våra museipedagogers möjlighet att tidsmässigt ta emot. För skolgrupper från andra kommuner kostar visningarna 200 kr.

INFÖR BESÖKET

Förbered dina elever så att de kan få ut så mycket som möjligt av besöket. Läs gärna vårt dokument "Inför ert museibesök".

FÖRSLAG PÅ UPPGIFTER

De följande uppgifterna är tänkta att tjäna som stöd i undervisningen i samband med museibesöket. De kan användas som inspiration, ge idéer inför besöket eller användas i sin helhet. För att dina elever ska få ut så mycket som möjligt av utställningsbesöken är det viktigt att förbereda eleverna liksom att du som pedagog

är väl förberedd. Använd dig av källorna för att friska upp dina kunskaper och för att kunna utnyttja utställningen maximalt i undervisningen. Genom att följa upp och knyta an till museets utställning förstärker du elevens möjlighet till kunskapsinhämtning.

Kom ihåg att utställningens delar gärna spänner över många ämnesområden vilket öppnar upp för spännande ämnesöverskridande undersökningar.

Lycka till!

Museipedagogerna vid Norrköpings stadsmuseum

EN TEXTILARBETARES BREV HEM

Syftet med denna uppgift är att eleven på egen hand bilda sig ett inifrån perspektiv på historien. Genom att studera textilarbetarnas levnadsförhållanden och vardag tillåts eleven blanda fiktion med historiska fakta och på så vis skaffa sig en unik bild av historien.

Nu hade min styvfar kört våra flyttsaker tidigt om morgonen, medan mor och jag stannade på gamla stället för att skura efter oss. [...] Och ingen mat hade vi den flytt dagen. Inga grannar bjöd på något. Alla var ute på var sitt släp efter brödet. Ingen hade heller något bjuda, ty det var torsdag. Ingen i Norrköpings förstäder hade något att bjuda på dagen före avlöningen [...] Rummet var mycket litet men allting var nytt. Nya tapeter, allt trä var omålat men lyste gult och vackert. Taket var snedskuret på båda sidor och så lågt att min ståtliga mor strök emot de nya kådiga takbräderna med sin hårkrona.

Ur *Mor gifter sig* av Moa Martinsson

Skriv ett brev hem. Eleven får sätta sig in i textilarbetarens vardag och skriva ett brev till sina föräldrar på landet som om det var författat för 100 år sen. Eleven kan beskriva livet i staden, rådande arbetsförhållanden och vad som händer på fritiden. Undersök miljöer, läs litteratur och titta på bilder från tiden för att göra beskrivningen mer levande.

Denna uppgift kan med fördel göras i anslutning till svenskämnet.

Som inspiration kan följande titlar läsas:

- *Bullakandidater : Fem textilarbetarskor minns*. Wernevik, Lena. (red.). Norrköping 1990.
- *Då brann det i gaveln: Fem textilarbetare minns*. Horgby, Björn (red.). Norrköping 1990.
- Martinsson, Moa. *Mor gifter sig*.
- *Norrköpings historia: 1900-talet*. Nilsson, Hans (red.). Linköping 2000.

FÖRDJUPNINGSPRÅGOR

Utställningen innehåller en mängd information om den textila industrins historia i Norrköping och om de hårda villkoren för industriarbetarna. Fördjupa kunskapsinhämtningen genom att diskutera olika frågor. Frågorna kan användas inför, under eller efter utställningsbesöket. Här följer några förslag på lämpliga fördjupningsfrågor:

- Varför var de många krigen bra för textilindustrin i Sverige?
- Varför var Norrköping en bra plats att ha en textilindustri på?
- Hur försågs väverierna med garn i början?
- De flesta av arbetarna flyttade in till staden från landet, varför flyttade de?
- Det var många barn som arbetade i textilindustrin även fast de kunde gå i skolan, varför tror du det var så?
- En arbetare kunde arbeta 13 timmar om dagen. Hur många timmar jobbar man idag?
- Många dåliga i lungorna av arbetet, varför då?
- Vad gjorde arbetarna för att få det bättre?
- Varför var det så många kvinnor i bomullsindustrin?
- Varför ansågs det bättre att arbeta med ylle istället för bomull?

NATURMATERIAL, KONSTMATERIAL OCH MODEINDUSTRIN

Detta är en övning där eleven genom empiriska redskap får lära sig om textilier förr och nu. Den görs med fördel tillsammans med textilslöjden. Syftet är att eleven ska öka sin förståelse för de ändamåls- och miljömässiga konsekvenser valet av textila fibrer har. Ämnet är ständigt aktuellt i vår konsumtionsfyllda livsstil där hantverket är ersatt av storskalighet.

Långt fram till 1900-talet början tillverkades nästan alla kläder av tre typer av textilier: ylle, linne och bomull. Det var naturmaterial som tillverkades av textila fibrer från ull, lin och bomull. En stor del av kläderna idag tillverkas av allehanda slags konstfibrer såsom viskos och polyester. Det textila hantverket, som genom långa och noggranna processer omvandlade naturmaterial till textilier, har idag ersatts av en industriell tillverkningsprocess.

Diskutera för- och nackdelar med naturmaterial respektive konstmaterial. Naturmaterialen besitter ofta överlägsna egenskaper, men är förhållandevis dyra att framställa. Konstmaterialen är däremot billiga att tillverka vilket är förutsättningen för en massproduktion och masskonsumtion av kläder. Är det verkligen ett hållbart samhälle vi bygger då vi accepterar en slit-och-släng-mentalitet som helt och hållet styrs av modeindustrins nycker och intressen? Är det möjligt att gå emot denna utveckling? Kläder behöver vi alla, men är det möjligt att inte låta sig styras av mode- och klädindustrin? Finns det ett icke-mode?

Lär mer om klädernas tillverkningssätt genom att studera vilka material de är gjorda av. Undersök textilier av både naturmaterial och konstmaterial. En utgångspunkt kan vara att studera tygprover av naturmaterial och råmateriel som råull och spånadslin. Olika textilier kräver olika textila redskap, naturmaterialen en högre hantverksmässighet medan kemikalier och avancerad industrideknik används vid framställandet av konstfibrer. Låt eleverna undersöka kläder de har på sig idag. Vilka material är dessa tillverkade av? Vad står det på tillverkningslapparna? Hur känns de olika materialen mot huden? Hur är deras hållbarhet? Vilka praktiska egenskaper har materialen? Var och hur är tygerna tillverkade? Kan de vara tillverkade av industriarbetande barn?

Om du saknar material för denna övning kan du boka vår textilhistoriska studielåda. Lånet är kostnadsfritt, men du får själv ombesörja transporten. Ring och boka hos någon av våra museipedagoger, tfn 011-152652 eller 011-152624.

Denna uppgift kan också kombineras med uppgiften Textilindustrin och miljön.

ÅRSKURS 7-9 SAMT GYMNASIET

TEXTILINDUSTRIN OCH MILJÖN

Syftet med denna övning är att öka medvetenheten hos eleverna när det kommer till framställningen av de kläder de bär på kroppen. Textilindustrin har stor inverkan på miljön och konsekvenserna av klädkonsumtionen är stora för såväl arbetarna, miljön lokalt som globalt, men även för den som slutligen bär plagget.

Vad har textilindustrin för inverkan på naturen? Eleverna får undersöka vilka miljökonsekvenser deras kläder har. Här följer några enkla undersökningsfrågor.

Undersök vilka material kläderna är gjorda av och sök efter information om hur stor miljöbelastning just dessa kläder har:

- Hur mycket energi går det åt att tillverka dem?
- Hur mycket kemikalier har gått åt i framställningen och färgningen?
- Vilka kemikalier finns det i den färdiga produkten?
- Vilka textilfibrer är bäst respektive sämst ur miljösynpunkt?

LÄNKTIPS

<http://www.naturskyddsforeningen.se>

<http://www.renaker.org/>

http://www.renaker.org/sites/default/files/material/Rapport%20hemtextil_0.pdf

<http://www.swedwatch.org/sv/rapporter/textilindustrin-orsakar-stora-miljoskador>

http://www.ejfoundation.org/pdf/the_deadly_chemicals_in_cotton.pdf

http://www.youtube.com/watch?v=n9_wtL-smD0

ÅRSKURS 7-9

ARRANGERA EN STADSVANDRING I INDUSTRILANDSKAPET

Syftet med denna uppgift är att eleverna ska på egen hand eller i grupp få undersöka, planera och utföra ett muntligt framförande i en ovanlig miljö. Eleven får möjlighet att konkretisera egna efterforskningar i en existerande kontext.

I denna uppgift vidgas undersökningen av Norrköpings textilindustri till dess industriella miljö. Skolgruppen får i uppgift att ta reda på vad ett antal byggnader i industrilandskapet har använts till och att anordna en enkel stadsvandring i industrilandskapet. Eleverna får lägga upp en rutt och ta reda på fakta och sedan genomföra vandringen där en elev eller grupp i klassen ansvarar för olika delar av visningen.

LÄNKTIPS:

<http://www.upplev.norrkoping.se/filer/Industrilandskapet.pdf>
<http://www.norrkoping.se/norrkoping/industri/>

NORRKÖPINGS TIDNINGARS REPORTAGESERIE STOLTA STAD OM INDUSTRILANDSKAPET:

<http://www.nt.se/img/2008/9/15/4201622.pdf>
<http://www.nt.se/img/2008/9/17/4213666.pdf>
<http://www.nt.se/img/2008/9/25/4251759.pdf>
<http://www.nt.se/img/2008/9/25/4252294.pdf>
<http://www.nt.se/img/2008/9/17/4214545.pdf>

SKRIV EN NOVELL – EN TEXTILARBETARES BREV HEM

Syftet med denna uppgift är att eleven på egen hand bilda sig ett inifrån perspektiv på historien. Genom att studera staden och människorna i Norrköping tillåts eleven blanda fiktion med historiska fakta och på så vis skaffa sig en unik bild av historien.

Skriv en novell om livet i textilstaden Norrköping vid sekelskiftet 1900, en textilarbetares brev hem. Förbered eleverna på att de ska skriva en kort novell med inspiration från utställningen och från egna efterforskningar. Låt eleverna anteckna intressanta fakta. Låt dem därefter söka information i litteratur i ämnet. Faktan och informationen återknyts i den egna novellen som kan handla om precis vad som helst som kan ha hänt för drygt 100 år sen i denna stad. Novellen kan exempelvis kretsa runt livet i fabriken, hemmets vardag eller de begynnande folkrörelserna. Låt uppgiften ge fria händer att skildra dåtiden.

Denna uppgift kan med fördel göras i anslutning till svenskämnet.

Som inspiration kan följande titlar läsas:

- *Bullakandidater: Fem textilarbeterskor minns.* Wernevik, Lena. (red.). Norrköping 1990.
- *Då brann det i gaveln: Fem textilarbetare minns.* Horgby, Björn (red.). Norrköping 1990.
- Martinsson, Moa. *Mor gifter sig.*
- *Norrköpings historia: 1900-talet.* Nilsson, Hans (red.). Linköping 2000.